

ERTAK JANRIDA AYOL IJODKORLIGI

*Xalova Maftuna Abdusalamovna**SamDChTI dotsenti*

Annotatsiya: Maqolada xalq og‘zaki ijodi janrlaridan ertaklarda ayollar ijodkorligi masalasi haqida ma’lumot berilgan. Ertaklarda genderlik xususiyati uni kim tomonidan aytish bilan belgilanadi. Bu masalalar ayrim ertaklarning tahlili orqali yoritilgan

Kalit so‘zlar: folklor, janr, gender, feminism, fenomen, ayol ruhiyati, tahlil, talqin, muammo va yechim

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13520261>

Аннотация: В статье представлена информация по вопросу женского творчества в народных сказках. Пол в сказках определяется тем, кто их рассказывает. Эти вопросы раскрываются посредством анализа некоторых сказок.

Abstract. The article provides information on the issue of women's creativity in folk tales. Gender in fairy tales is determined by who tells them. These issues are explained through the analysis of some fairy tales.

Ключевые слова: фольклор, жанр, гендер, феминизм, феномен, женская психика, анализ, интерпретация, проблема и решение.

Key words: folklore, genre, gender, feminism, phenomenon, female psyche, analysis, interpretation, problem and solution.

Jahon adabiyotshunosligida genderlik tushunchasi XX asrdan shakllana boshlagan bo‘lsa-da, biroq “ayollar adabiyoti” va uning qalbi bilan bog‘liq jarayon xalq og‘zaki ijodiga borib taqaladi. Xalq og‘zaki ijodi ayollarga xos bo‘lgan ijodni o‘rgatuvchi muhim manba hisoblanadi. Zotan, folklor ayol ruhiyatini aks ettiruvchi fenomen bo‘lib xizmat qiladi. Chunki folklorega e’tibor qaratilsa, unda ayol ruhiyatini ifoda etgan janrlar talaygina ekanligiga guvoh bo‘lishimiz mumkin. Umuman, folklor bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar amalga oshirilgan[1]. Ularni to‘plash va nashr etish bo‘yicha ham ana shunday muhim harakatlarni kuzatish mumkin. Biroq folklor janrlarida ayol ijodkorligi talqini borasida biror tadqiqot ishida genderlik munosabati amalga oshirilmagan. Bu esa bahstalab muammo bo‘libgina qolmay o‘rganilishi zarur bo‘lgan masalalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, folklor janrlariga genderlik munosabati orqali razm solishga harakat qilamiz. Ayol ijodkorligini va uni yaratuvchi shaxslarni dalillovchi janrlar yetarli darajada topiladi. Xalq og‘zaki ijodida yaratilgan ayrim ertaklarda, bizningcha, ayol qalbini ifoda etishi sabab, ularni xalq vakilalari tomonidan yaratilgan deyishimizga asos bo‘la oladi.

E’tiborimizni ertak janriga qaratadigan bo‘lsak, ertaklar kim tomonidan aytigani bilan ham farqlanadi. Chunki nutq tushunchasida ham genderlik xususiyati yaqqol o‘z ifodasini

topadi. Ularda erkak va ayol nutqi kuzatiladi. Masalan, “Tohir va Zuhra” ertagi Zovonbibi Sarimsoqova nutqi orqali yozib olingan. Yoki “Ahmoq poshshoning dono xotini” (aytuvchi Muharram Soburova), “Dono xotin” (aytuvchi Aminajon Iskandarova), “Navro‘z qaroqchi” (aytuvchi T.Mahmudova), “Kenja o‘g‘il” (aytuvchi Tillabibi Dadaboy qizi), “Osma savat” (aytuvchi Mohfira Sobirova), “Otangga qilsang bolangdan qaytadi” (aytuvchi Odilaxon Ahmedova), “Hozirjavob vazir” (aytuvchi Mohfira Sobirova), “Yaxshisi ham til, yomoni ham til” (aytuvchi Guljon Momo), “Susambil” (aytuvchi Samanbibi) kabilar ayollar tilidan yozib olingan [3].

“Dono xotin” ertagiga e’tibor qaratilsa, unda aytuvchi ayol nutqida saj usuli ustunlik qilganligi kuzatiladi: “Bir bor ekan, bir yo‘q ekan, qadim zamonda bir podsho bo‘lgan ekan. Uning yomon bir xotini bor ekan. O‘zi tug‘mas ekan, podsho boshqa xotin olay desa qo‘ymas ekan. Qitmir, bardirkor ekan.

Yuzi oq bo‘lsa ham ichi qora ekan, undan ko‘plarning ko‘ngli yara ekan. Podshoning o‘lgan xotinidan bir qiz qolgan ekan. Qiz podshoning yakka-yu yagona farzandi bo‘lsa ham uni yomon ko‘rar ekan. “Qiz bola – tuz bola”, – deb qizini xafa qilaverar ekan. Lekin podshoning qizi juda chiroyli, dono va chevar ekan. Qiz podshoga ko‘p aqlii gaplar aytar ekan, lekin podsho xotinining so‘ziga kirib, qizning gapiga quloq solmas ekan, bir gapda turmas ekan. Qizi olim ekan, podsho zolim ekan”[3]. Mazkur parchada ko‘proq ayol ruhiyati orqali tasvirlar yoritilganligi ishlatilgan so‘z va iboralardan ham sezilib turibdi. Nutq juda sodda, unda aytuvchining xalq og‘zaki ijodini eshitish orqali o‘zlashtirganligi yaqqol kuzatish mumkin. Unda ijodkorlik yoki impravizatorlik esa kuzatilmaydi. Portret tasviri, ijtimoiy va ruhiy konfliktlar ham juda sayoz berilgan. Ayol nutqida podshohning qiziga yon bosish holatlari seziladi. Bundan quyidagicha bir xulosa chiqarish mumkinki, ertaklarni so‘zlovchi, aytuvchi ayollar bu ertaklarni og‘zaki tarzda eshitganligi bois ham unda tilning tasviriy vositalaridan foydalanish va badiiy bo‘yoqdorlikka urg‘u berish biroz murakkablik tug‘dirishi mumkin. Biroq bosh qahramon – ayollarning aql zakovati va ularning mehnatsevarligi ulug‘lanadi.

Ertak janri ham genderlik xususiyatiga ega. Hatto arab adabiyotida ham ayollarga xos dunyoqarash ertaklarda o‘z ifodasini topgan. “Ming bir kecha” ertaklarining asosiy sujet chizig‘ini belgilovchi obraz Shahrizoda sanaladi. Biz Shahrizodani prototip obraz sifatida e’tirof etishdan yiroqmiz. Mana shu Shahrizoda obrazining o‘ziyoq ayol dunyoqarashini naqadar keng planda ekanligidan dalolat beradi. Ertaklarda genderlik xususiyati haqida K.P.Estes o‘z tadqiqotlarida ma’lumot beradi [4]. K.P.Estesdan tashqari bu borada Dj.Bolen, S.Rowland, E.Lauter [5], singari olimlar ham bu haqda to‘xtalishadi. K.P.Estesning olib borgan tadqiqotlari eng yaxshi tadqiqotlar sirasidan joy oldi hamda uning yaratgan asari bestsellerga aylandi. Bu olima 20 yil umrini ayol ijodkorligini o‘rganishga sarf qildi. Natijada tibit, rus, yapon, hind, meksika, eskimoslar, island, venger, rumen, afrika, kilt, shotland, arab singari vakilalarning ijodkorligini tadqiq etdi. Ertak janrida ayol ijodkorligini o‘rganar ekan “Ko‘k soql”, “Vasilisa” singari ertaklar asosida isbotlashga harakat qildi. O‘zbek xalq ertaklariga razm solinsa, “Olmos botir”, “Kulsa gul, yig‘lasa dur” singari ertaklar, bizningcha, ayollar ijodkorligidan dalolat beradi. Bu ertaklarda keskin dramatizm yoki to‘qnashuvlar, janrlarning yorqin tasvirlari yoki erkaklarga xos xarakterlarning to‘qnashuvlari kuzatilmaydi. Ertak go‘yo buvi tilidan (roviy tilidan) bayon etilayotgandek taassurot uyg‘otadi. “Olmos

botir” ertagida Olmos botirning Ko‘hiqofga sayohati va uning yo‘lida ikki kampirning uchrashi (biri ijobiy xarakterga ega, ikkinchisi salbiy (yalmog‘iz) xarakterga ega) ham fikrimizni isbotlaydi. Genderlik xususiyatiga ko‘ra Olmos botirning biror erkak shaxs bilan kurash olib bormasligi ertakni ayol dunyoqarashiga mos talqin deyishimizga asos bo‘la oladi. Chunki, kurash tushish tasviri, kamondan o‘q otish yoki ov qilish tasvirlari erkak ijodkorlar tomonidan taqlin etilishi bilan xarakterlanadi. Biz yuqorida ta’kidlaganimizdek, ertak janrida ayol qalbi va uning mehri, orzusini ifodalashi bilan muhimdir. Darhaqiqat, ayol qalbi so‘zga ehtiyyotkorona yondashadi. Chunki u tasavvur qilmaydi, balki his etadi. Ayol qalbi dialektikasi atrof-olamni o‘z atrofidagi narsa, buyum, predmetlar bilan belgilaydi. Shu tariqa farzandining olamni tanishiga yordam beradi, zehnini o‘tkirlaydi, fikrlashini kengaytiradi.

Xullas, o‘zbek folklori ayol ijodkorligining asosiy manbasidir. Unda xalq vakilalarining ijodkorligi qo‘shiq, alla, aytishuv, lapar, topishmoq, ertaklarda kuzatiladi. Shu bilan bir qatorda, bolalarga xos folklor asarlarida ham biz buning yorqin namunasini uchratishimiz mumkin. Ushbu mavzu alohida bir tadqiqotni talab etadi. Shu bois ham mazkur fikrlar bilan cheklanamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Safarov O. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. – Toshkent: Musiqa, 2010.
2. Mamasoliyev J. Bolalar adabiyoti va folklor. – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, Toshkent, 2006.
3. Ўзбек халқ оғзаки ижоди. Кўп томлик. Ойжамол. Ҳаётий эртаклар. Иккинчи китоб. – Тошкент:Faafur Fулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1969.
4. Estés C.P. Women Who Run with the Wolves: Myths and Stories of the Wild Woman Archetype. – NY: Ballantine Books, 1996.
5. Lauter E. Women as mythmakers: poetry an visual ar be twentieth-century women. Bloomington: IndianaUniversity Press, 2002.
6. Bazarova, S. (2023, December). PAK VAN SO VA SAIDA ZUNNU NOVA IJODIDA “AYOL” KONSEPTI. In Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit (pp. 51-60).